

Kaynaklar

1. Akyüz, Y., Türk Eğitim tarihi, İstanbul, Kültür Üniversitesi Yayınları, 1999.
2. Arslanoğlu, İ., Kastamonu Öğretmen Okulları, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1998.
3. Berkes, N., Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları, İstanbul, Adam Yayını, 1985.
4. Beydoğan, Ö., Lise Sosyoloji Müfredat Programlarını Değerlendirilmesi (Yeksek Lisans Tezi), Ankara, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
5. Cicioğlu, H., Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim, Ankara, A.Ü.D.T.C.F. Yayını, 1982
6. Erdem, S., Sosyoloji, İstanbul, Fil Yayınevi, 1997.
7. Ergün, M., Eğitim ve Toplum, Malatya, İ.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, 1987.
8. _____ II: Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, Ankara, Ocak Yayınları, 1996.
9. Erol, A., Eke, U., Sosyoloji, İstanbul, Pasifik Ders Kitapları A.Ş., 1997.
10. Eserpak, A., Sosyoloji, Ankara, A.Ü.D.T.C.F. Yayını, 1981.
11. Fındıkoğlu, Z. F., Bizdeki Sosyoloji Öğretimi ve Ecnebi Bilim Adamları, İstanbul, 1967.
12. Hayırlı, M., (M.E.B. Talim Terbiye Kurulu Felsefe Komisyonu Üyesi) ile Görüşme. Görüşen: İbrahim Arslanoğlu, Ankara, 5.1.2001.
13. Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu (1923-1983), İstanbul, M.E.B. Yayını, 1995.
14. _____ Tebliğler Dergisi, Cilt:58, Sayı:2444, 4 Aralık 1995.
15. _____ Tebliğler Dergisi, Cilt:61, Sayı:2491, Ağustos 1998.
16. _____ Tebliğler Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2503, Ağustos 1999.
17. _____ Tebliğler Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 2513, Haziran, 2000.
18. Sezer, B., Sosyolojiye Başlangıç, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1985.
19. Tekin, H., Ölçme ve Değerlendirme, Ankara, 1982.
20. Varış, F., Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler", Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, 1978.
21. Yamanlar, E., Sosyoloji, Ankara, Bem-Koza Eğitim, Basın, Yayın, 1998.

ORTAÖĞRETİMDE SOSYOLOJİ DERS KİTAPLARI

İbrahim ARSLANOĞLU

Özet

Bu makalede, Türkiye'de ortaöğretim kurumlarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye edilen 3 sosyoloji ders kitabı, biçimsel, Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği ölçütler, bilimsel yanlışlar ve eğitim bilimi yönlerinden incelenerek değerlendirilmiştir.

SOCIOLOGY TEACHING BOOKS IN TURKEY HIGH SCHOOL**Abstract**

In this article, three sociology course books were examined under the Minister of Education's evaluation criterion. These books were especially examined from the aspects of formal and scientific inadequacies and educational science.

Giriş

Kaliteli eğitim-öğretim uygulamalarında öğretmenin niteliği kadar, öğrencinin seviyesine ve ihtiyaçlarına göre yazılmış ders kitapları da son derece önemlidir.

İsas konuya geçmeden önce Türkiye'de lise öğretiminin başlangıcı ve bugüne kadar yazılan lise sosyoloji ders kitapları ile ilgili kısaca bilgi verelim.

Osmanlılar döneminde örgün eğitim kurumu olan medrese, imparatorluğun gelişmesinde olduğu kadar yıkılmasında da etkili olmuştur. Medrese 16.yüzyılda felsefe derslerini 18.yüzyılda pozitif bilimleri öğretim programından kaldırmış ve böylece imparatorlukla beraber kendisi de çökmüştür. Tanzimat döneminde imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan kurtulması için devlet adamlarınca alınan askeri tedbirler yanında eğitim alanında da yenilikler yapılmış ve Batı tipi okullar açılmıştır.

Bu okulların belirli bir sisteme bağlanması 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu Nizamnameye göre yeni kurulan devlet okulları üç kademe halinde belirlenmiştir(5)

- 1 İlköğretim Okulları : Sıbyan mektepleri, İptidai Mektep ve Rüşdiyeler
- 2 Ortaöğretim Okulları : İdadî ve Sultaniler
- 3 Yükseköğretim Okulları : Darülfünun ve çeşitli yüksek okullar

İdadîler arasında birisi 5 yıllık ve diğeri 7 yıllık olmak üzere iki çeşit idi. 5 yıllık idadîlerin amacı, Darülfünun ve yüksek okullara öğrenci yetiştirmek değil, buldukları yörenin işlerini idare edebilecek ve imarını sağlayacak adamlar yetiştirmektir. 7 yıllık idadîler ise il merkezlerinde açıldı, bunların ilk 3 yılı rüşdiye geriye kalan 4 yılı ise idadî öğretimi yapıyordu. İkinci Meşrutiyet döneminde 7 yıllık idadîler iki aşamalı bir

çalışma ile sultaniye çevrildiler(8). 1923 yılında toplanan I. Heyet-i İlmiye toplantısında sultani adı liseye dönüştürülmüştür.

Türkiye'de ilk kez 1910-1911 öğretim yılında Ziya Gökalp Selanik'teki İttihat ve Terakki İdadisinde İctimaiyat dersleri vermiştir(11). Cumhuriyet döneminde ise 1924 yılında bütün liselerin ve o dönemin öğretmen okulları olan Darülmualleminlerin programlarına sosyoloji dersi konulmuştur(3). Nitekim Kastamonu Darülmuallemin mezunu Tahir Başat'ın diplomasında İctimaiyat dersinin bulunması(2) ve 1924-1925 öğretim yılı Darülmualleminin öğretim programında 5. sınıfta İctimaiyat dersinin yer alması(1), yukarıdaki iddiayı doğrulamaktadır.

1927 yılında Bonafouce tarafından yazılan ve Türkçe'ye Necmettin Sadak tarafından çevrilen İctimaiyat, ders kitabı, 1930 yılında M. Servet'in yazdığı Felsefe ve İctimaiyat adlı kitap ise yardımcı ders kitabı olarak M.E.B. Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmiştir(13).

1935 yılı lise programında İctimaiyat dersinin adı sosyolojiye çevrilmiş ve Prof. H. Ziya Ülken'in umumi İctimaiyat adlı eseri ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde kitap yazma işine lise öğretmenleri de katılmışlardır. İstanbul Erkek Lisesi öğretmenlerinden Mustafa Namık, İctimaiyat nedir?, İstanbul Kabataş Lisesi öğretmenlerinden Kazım Berge sosyoloji, İstanbul Vefa Lisesi öğretmenlerinden Nurettin Topçu toplumbilim adlı kitapları yazmışlardır(4).

1952 yılında Hatemi Senih Sarp, Osman Pazarlı, Nurettin Topçu'nun, 1954 yılında Kazım Baykal, Hatemi Senih Sarp ve Nurettin Topçu'nun sosyoloji adlı kitapları yine M.E.B. Talim Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiştir(13).

1957 sosyoloji programının öngördüğü muhtevayı kapsamak maksadıyla Hatemi Senih Sarp, Osman Pazarlı, Nurettin Topçu'nun sosyoloji adlı kitapları ders kitapları(13) ve bunlara ilave olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun sosyoloji adlı kitabı M.E.B. Talim Terbiye Kurulu tarafından yardımcı ders kitabı olarak kabul edilmiştir(4).

1960 yılında yine Hatemi Senih Sarp, Osman Pazarlı, Nurettin Topçu'nun, 1963 yılında Hatemi Senih Sarp, 1964 yılında Ekrem Altaylı'nın sosyoloji adlı kitapları ile 1967 yılında İbrahim Özgür'ün Yeni Sosyoloji kitabı ve 1968 yılında Nurettin Topçu'nun sosyoloji adlı kitapları M.E.B. Talim Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiştir(13).

1976 programı muhtevasına ilişkin kabul edilen eserler ise şunlardır(4): Osman Pazarlı, Ekrem Altaylı, Nurettin Topçu, Selman Erdem ve Prof. Amiran Kurtkan'ın sosyoloji adlı kitapları.

1986 yılında amaç, kapsamı, metod ve teknikleri açısından yeniden ele alınan sosyoloji programına göre Prof. Nihat Nirun, Alev Önder ve Nurten Baykurt'tan oluşan komisyon tarafından yazılan sosyoloji adlı kitap ders kitabı olarak, bunun yanında Sami Göktürk, Osman Pazarlı, Ekrem Altaylı, Nurettin Topçu'nun sosyoloji adlı kitapları kaynak ders kitabı olarak önerilmiştir(4).

Yukarıda söz konusu edilen Prof. Nihat Nirun'un başkanlığındaki komisyon tarafından yazılan sosyoloji, 1996-1997 öğretim yılına kadar bu alanda tek ders kitabı olmuştur. 1997-1998 öğretim yılında ise Selman Erdem, Atamer Erol-Uğur Eke tarafından yazılan sosyoloji kitapları M.E.B. Talim Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiştir(12).

1998-1999 öğretim yılında ise Selman Erdem, Atamer Erol-Uğur Eke, Emine Yamanlar ve Prof. Özer Ozankaya'nın sosyoloji adlı kitapları ders kitabı olarak kabul edilmiştir(15).

1999-2000 öğretim yılında ise Selman Erdem, Atamer Erol-Uğur Eke, Emine Yamanlar, Prof. Özer Ozankaya'nın sosyoloji adlı kitaplarına ilaveten Metin Öztürk-Mustafa Kemal Coşkun tarafından yazılan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan sosyoloji adlı kitap da ders kitabı olarak kabul edilmiştir(16).

2000-2001 öğretim yılında ise Metin Öztürk-Mustafa Kemal Coşkun, Selman Erdem, Atamer Erol-Uğur Eke, Emine Yamanlar, Prof. Özer Ozankaya tarafından yazılan sosyoloji kitapları ders kitapları olarak kabul edilmişlerdir(17).

Öğrenci ve öğretmenlerin ilgisini çekebilecek kaliteli ders kitaplarında aranacak belli başlı vasıfları şöyle sıralayabiliriz. Kitaplarda kullanılan dilin öğrencilerin anlayabileceği seviyede olması, kitap muhtevasının bilimsel doğrulara dayanması, kullanılan kavramların o branş mensuplarınca ortak olarak kullanılan kavramlardan oluşması vb. şeylerdir.

Türkiye'de Ortaöğretim kurumlarında felsefe grubu derslerinin işlenişinde genellikle kullanılan tek materyal, ders kitapları olduğu için bu durum ders kitaplarının önemi daha da artırmaktadır. Ancak ders kitaplarının hazırlanmasında Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı ders programlarına bağlı kalınması zorunluluğu yüzünden ders kitaplarının içeriklerinin geniş kapsamlı tutulması, bu dersin işleniş sırasında özelden öğretmen ve öğrenci açısından, genelde ise eğitim sistemimiz açısından bazı sorunlar doğurmaktadır.

Bundan başka sosyoloji dersini alacak öğrencilerin giriş davranışlarının veya alt yapılarının bu dersi almaya yeterli olmaması da ayrı bir sorun olarak kendisini göstermektedir. Ayrıca program geliştirme teknikleri açısından sosyoloji dersinin diğer ders programları ile tutarlı olmaması da bir diğer sorun olsa gerektir.

Ortaöğretim kurumlarında okutulan diğer dersler gibi sosyoloji dersi için de Milli Eğitim Bakanlığınca tavsiye edilerek Tebliğler Dergisinde yayınlanan kitaplardan birisini seçmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu yazıda 2000-2001 eğitim-öğretim yılı için Milli Eğitim Bakanlığınca tavsiye edilen 5 kitaptan 3'ü bazı yönlerden incelenerek değerlendirilmiştir. Bu kitaplar, Emine Yamanlar, Selman Erdem ve Atamer Erol-Uğur Eke tarafından yazılmış olan lise sosyoloji ders kitaplarıdır.

Kitapların Künyesi

1. Kitap

Adı : Sosyoloji

Yazarı : Emine YAMANLAR

Yayın Tarihi : 1998.

Yayınevi: BEM-KOZA Eğitim, Basın, Yayın

Kabul Tarihi : 9.1.1998.

Sayı : 4

Ebatlar : 15x 25

Sayfa: 176.

II. Kitap

Adı : Sosyoloji

Yazarı : Selman Erdem

Yayın Tarihi : 1997

Yayınevi: Fil Yayınevi

Kabul Tarihi : 28.7.1997

Sayı : 95

Ebatlar : 15x25

Sayfa: 184

III. Kitap

Adı : Sosyoloji

Yazarı : Atamer Erol-Uğur Eke

Yayın tarihi : 1997

Yayınevi : Pasifik Ders kitapları A.Ş.

Kabul Tarihi : 31.7.1997.

Sayı : 7668.

Ebatlar : 15x25

Sayfa: 206.

Her üç kitap da 5 yıllık süre için kabul edilmiştir. Bu kitaplar birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelenecek, böylece kitapların birbirinden farklı tarafları ile olumlu ve olumsuz yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kitapların değerlendirilmesindeki ölçütler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği ve Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan standartlar ve kişisel düşüncelerimiz olacaktır.

Kitapların Fiziksel Özellikleri

Ders kitaplarının fiziksel özellikleri ortaöğretim çağındaki gençler için son derece önemlidir. Kitaplar bu yönleriyle çekici ve itici olabilmektedirler. Kitapların sayfa sayısı, içindeki resimler, grafikler, yazı karakteri, kapak düzeni vs. özellikleri öğrencilerin motivasyonları üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yapabilir.

I. Emine Yamanlar'ın Kitabı

Yukarıda da konu edildiği gibi bu kitap 176 sayfadan oluşmuştur. Diğer iki kitaba göre yazı karakteri daha küçük, satır aralıkları daha sıktır. Bu kitabın sayfa sayısının diğer kitaplara göre az oluşu kitabın bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yine bu kitapta diğer iki kitaba göre daha az resim bulunmasına karşılık, konularla ilgili grafiklere yer verilmiştir. Kitabın sonundaki sözlük kısmı, diğer iki kitaba göre daha sınırlıdır.

Ayrıca kapak tasarımı sosyoloji ile ilgili herhangi bir şey çağrıştırmadığı gibi, Tebliğler Dergisinde belirtilen ünite ve konulara ayrılacak sayfa dağılımı standartlarına da uymamaktadır.

II. Atamer Erol-Uğur Eke'nin Kitabı

Bu kitap, 206 sayfadan oluşmuştur. Yazı karakteri ve satır aralıkları standartlara uygundur. Kitaptaki resimlerin sayısı az olmasına karşılık, şekil ve grafiklere çok fazla yer verilmiştir. Bu yönüyle kitap Emine Yamanlar'ın kitabından farklılık arz etmektedir. Kapak düzeni sosyoloji için olumlu sayılabilecek düzeydedir. Kitabın sonunda kapsamlı bir sözlük kısmı yer almaktadır.

III. Selman Erdem'in Kitabı

Bu kitap 183 sayfadan oluşmaktadır. Yazı karakteri ve satır aralıkları standartlara uygundur. Kitapta resim, şekil ve grafiklere çok az yer verilmiştir. Bu yönüyle kitap, diğer iki kitaba göre daha eksik kabul edilebilir. Ayrıca kitabın kapak düzeni, Emine Yamanlar'ın kitabında olduğu gibi sosyoloji ile ilgili herhangi bir düşünceyi çağrıştırmamaktadır. Kitabın son 20 sayfası sözlük ve terimler dizini kısmından oluşmaktadır.

Kitapların Ünitelere Dağılımları

Sosyoloji dersi öğretim programının, ünitelere göre yüzdelerle dağılımları Milli Eğitim Bakanlığınca belirlenmiş ve bu ölçütler Tebliğler Dergisinde yayımlanmıştır. Ünitelerin, konuların ve konu başlıklarının, hatta hangi temel terim ve kavramların kullanılacağı, açıklanacağı ve anlatılacağı açıkça belirtilmiştir. Ayrıca her ünitenin amacı, ulaşılmak istenen hedef davranışlar, konulara göre tek tek açıklanmıştır.

Ünitelerin kitaplardaki yüzdelerle dağılımları ile ilgili ölçütler şöyledir(14):

Ünite No	Ünitenin Adı	%
I. Ünite	Sosyolojiye Giriş	15
II. Ünite	Toplumsal Yapı	35
III. Ünite	Kültür ve Kurumlar	35
IV. Ünite	Toplumsal Değişme	15

Kitapları yukarıdaki standartlara göre değerlendirdiğimizde bunların birbirinden oldukça farklı olduklarını görürüz. Şimdi kitapları ünitelere göre inceleyelim.

Sosyolojiye Giriş Ünitesi

Emine Yamanlar'ın kitabında bu kısım % 22'dir. Bu durum Bakanlığın belirlediği standartlara göre %7'lik bir fazlalık göstermektedir. Kitap bu yönüyle belirlenen standartlara uymasa da, öğrencinin konuyu daha iyi kavraması açısından olumsuz değil, olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Emine Yamanlar bu üniteye ayrıca sosyolojinin alanı, sosyolojinin diğer bilimlerle olan ilişkisi, sosyolojide yöntem ve tekniklere yer vermiştir. Kısacası kitabın bu kısmı diğer kitaplardan daha geniş tutulmuştur. Emine Yamanlar 176 sayfalık kitabının 43 sayfasını bu üniteye ayırmıştır.

Atamer Erol-Uğur Eke, 206 sayfalık kitaplarının 41 sayfa ile yaklaşık %20'sini Selman Erdem ise 182 sayfalık kitabının 30 sayfa ile yaklaşık %16'sını bu üniteye ayırmışlardır. Görüldüğü gibi her iki kitap da Bakanlığın belirlediği standartlara uygundur.

Toplumsal Yapı Ünitesi

Bakanlığın belirlediği standartlara göre, kitapların %35'i bu kısmı içermesi gerekmektedir. Yine **Emine Yamanlar**, kitabının 28 sayfasını yani yaklaşık % 16'sını bu üniteye ayırmıştır. Görüldüğü gibi belirlenen standartlara uymamış ve dolayısıyla kitap bu üniteye yeterince yer vermemiştir.

Atamer Erol-Uğur Eke kitaplarının 54 sayfasını Toplumsal Yapı ünitesine ayırmışlardır. Bu ise yaklaşık %26'lık bir oranı teşkil etmektedir. Bu kitapta Bakanlıkça belirlenen ölçütlere uyulmamıştır. Yine de bu kitapta bu üniteye **Emine Yamanlar**'ın kitabından daha fazla yer verilmiştir.

Selman Erdem, 182 sayfalık kitabının 40 sayfasını bu üniteye ayırmıştır. Bu ise yaklaşık % 23'lük bir oranı teşkil etmektedir. Selman Erdem bu üniteye diğer kitaplara göre daha az yer vermiştir. Ünitenin kitaptaki oranı Bakanlığın belirlediği standartlardan % 11 daha azdır.

Kültür ve Toplumsal Kurumlar Ünitesi

Bu üniteye kitapların %35'lik kısmının ayrılması gerekmektedir. **Emine Yamanlar**, kitabının 50 sayfasını bu üniteye ayırmıştır. Bu oran kitabın yaklaşık % 29'luk bir kısmını oluşturmaktadır. Yani Bakanlığın belirlediği ölçütlerden % 5 daha azdır.

Atamer Erol-Uğur Eke ise bu üniteye 63 sayfa ile yaklaşık % 31, **Selman Erdem** 65 sayfa ile yaklaşık %36 bir oran ayırmıştır. Görüldüğü gibi, **Atamer Erol-Uğur Eke**'nin kitapları istenilen orandan % 4 eksik iken **Selman Erdem**'in kitabı % 1'lik bir fazlalık göstermektedir.

Toplumsal Değişme Ünitesi

Bu üniteye kitapların % 15'lik kısmın ayrılması gerekmektedir. **Emine Yamanlar**, bu üniteye 20 sayfa yaklaşık % 11, **Selman Erdem** 22 sayfa ile yaklaşık % 12, **Atamer Erol-Uğur Eke** 30 sayfa ile yaklaşık % 15'lik bir oranda yer vermişlerdir. Görüldüğü gibi belirlenen ölçütlerden **Emine Yamanlar**'ın kitabı % 4, **Selman Erdem** %3 eksiktir. Üç kitaptan sadece **Atamer Erol-Uğur Eke**, bu kısımda Bakanlığın belirlediği standartlara uymuştur.

Kitaplardaki Bilimsel Yanlışlar

Kitaplarda genellikle bilimsel yanlışlıklara rastlanmazken, sosyoloji literatüründe hiç kullanılmayan bazı kavramların kullanılarak bir kavram kargaşasına yol açıldığı görülmektedir:

Örneğin **Atamer Erol-Uğur Eke**, kitaplarında **asalak ekonomi** gibi bir kavram kullanmışlardır. Bu diğer kitaplarda yer almamıştır. Ayrıca gerek ekonomi bilimi ve gerekse ekonomik sosyolojide bu kavramın kullanılıp kullanılmadığı da ayrı bir tartışma konusudur.

Selman Erdem, kitabında **socius** kelimesinin sözlük anlamını toplum olarak vermiştir. Oysa Latince olan bu kelime dost ve arkadaş anlamına gelmektedir. Teknik bir terim olarak bu kelime ile toplum kastedilmektedir.

Sosyoloji, 19. yüzyılda kurulan yeni bir bilim olduğu için henüz kavramlar yerli yerine oturmamış olduğundan bu konuda bir kavram kargaşasının bulunduğu söylenebilir.

Sosyoloji öğretiminin önemli bir kısmını kavramların doğru biçimde öğretilmesi oluşturmaktadır. Özellikle teorik çalışmalarda kavram kullanma son derece önemlidir. Fakat buna rağmen sosyolojide kavramlar hala yetersizdir ve bir kavram kargaşası söz konusudur. Bunun sebeplerini sebeplerini şöyle özetleyebiliriz (10):

1. Sistematik bir teorinin gelişmesi için gerekli olan temel kavramlar yaratılmamıştır.
2. Sosyologlar arasındaki iletişim yetersizliği sebebiyle her sosyolog belli bir kavramı kendi çalışmasının içeriğine ve anaçlarına göre tanımlamaktadır. Bu durum, ortak bir tanımlamaya ve içeriğe ulaşılmasını önlemektedir.
3. Çeşitli kavramlar, tanımlamalar veya açıklamalar yoluyla birbirine bağlanmaktadır.

Son zamanlarda Amerikan sosyologu Parsons ve arkadaşları sosyolojinin kavramsal çerçevesini geliştirmek için girişimde bulunmuşlar ve böylece çalışmalarında, yalnızca kavram kullanma yerine kavramların tanımlamalarına ağırlık vermişlerdir. Öte yandan Durkheim ve Weber kavramları, teorik çalışmalarında açıklamakla yetinmişlerdir. Weber'e göre bütün tanımlamalar bir dereceye kadar keyfidir ve tanımlamanın değerini belirleyen kavramın araştırmadaki ve teorize etmedeki yararlılık derecesidir (10).

Demek ki sosyolojideki kavram kargaşası, kitap yazarlarının tutumlarından olduğu kadar, sosyolojinin yeni bir bilim olmasından dolayı, henüz ortak kavramların yaratılıp bunların alanın bilinç adamlarınca ortak olarak kullanılmamasından da kaynaklanmaktadır.

Ayrıca milleti oluşturan faktörler, üç kitapta da farklı olarak ele alınmıştır. **Selman Erdem** bu faktörleri ırk, coğrafya, ekonomi, dil ve din birliği olarak göstermiştir.

Atamer Erol-Uğur Eke ise toprak, ekonomi, soy, din, tarih, kültür, ülke ve dil birliği olarak ele almıştır.

Emine Yamanlar bu faktörlerden soy, din, tarih, kültür, ülke birliğine yer vermiştir.

Kanımızca bu faktörlerden Selman Erdem'in ele aldığı ırk birliğine hiç yer vermememiz gerekmektedir. Çünkü bu anlayış, Avrupalıların kendilerini Doğulu insanlarla bir tutmak istememeleri yüzünden onunla kendi arasındaki farklılığı ırkçı görüşlerle açıklamaya çalışmalarından doğmuştur. Oysa Batı kendi içindeki bölünmeleri kültür farklılığı ile açıklamıştır(18).

Batı'nın yeryüzündeki yayılması sırasında egemenliği altına aldığı ülkelerin yönetilmesi ve bu işin başarı ile yürütülmesi gerekmektedir. Bu görev ise sosyal antropoloji ve etnografyaya bırakılmıştır. Onun için etnografya sözlü, etnik grupların çeşitliliği ve bu çeşitliliğin sürekliliğini dile getirmektedir. Batı bu farklılığı ve bunun kendisine verdiği hakka dayanarak dünya yönetimini kendisi yüklenmiştir(18).

Onun için ırk birliği ve soy birliği gibi kavramları bütün sosyoloji kitaplarından çıkarmanız gerekir. Çünkü bütün diğer toplumlarda olduğu gibi Anadolu'da yaşayan insanların ırklarını ve soylarını tahlil etmek mümkün olmadığı gibi buna gerek de yoktur. Onun yerine kültür birliğini yerleştirmemiz gerekir. Çünkü bu topraklarda yaşayan çeşitli soylara mensup insanlar birbirleriyle evlenerek karışmışlardır. Kaldı ki, yeryüzünde tek bir ırk veya soydan gelen bir millet yoktur.

Ayrıca bu, bugün karşımıza şöyle bir problemi çıkarmaktadır. Üniversitede öğrenim gören öğrenciler bile **bizim Türk olduğumuz nereden belli** gibi sorular sorabilmektedirler. Bu da ülkemizdeki bazı gençlerin zihinlerinde millet olma bilinci konusunda bazı tereddütlerinin bulunduğu göstermektedir. Oysa bu öğrenciler, bu toplumun bir üyesi olup, Türkçe'yi ana dili olarak konuşmakta ve bu toplumun örf-adet ve geleneklerini az veya çok benimsemekte, fakat bunun farkında değildirler. Kısacası millet olma bilinci, toplumumuzun bütün kesimlerine yayılmamıştır. Bu da liselerdeki sosyoloji derslerinin amaçlarının gerçekleştirilmediğinin bir kanıtı olsa gerektir.

Aslında bu sorunun ilköğretimde çözülmesi gerekmektedir. Çünkü ilköğretim millet yapma demektir. İlköğretimde çocuklar okuma-yazma ile içinde yaşadığı toplumun dilini öğrenirler. Dil kültürlemede en önemli etkidir(7). Çünkü dil öteki kültür unsurlarının hepsini bünyesinde barındırır. Örneğin ABD, çeşitli soy ve milletlerden gelen insanların hepsine İngilizce'yi öğreterek bir millet yapmayı başarmıştır. Yani, İngiliz, Fransız, İrlandalı, Alman, İspanyol gibi milletleri bir potada eriterek Amerikan milletini yaratmıştır.

Ülkemizde bu sorunun en geç lisede çözülmüş olması gerekir. Öğrencilerin bu tip soruları sormaları, sosyoloji dersinin amaçlarının gerçekleştirilmediğini göstermektedir. Yukarıda konu ettiğimiz gibi Batılılar kendileri için kültür birliğini veya farklılığını ararken biz niçin boş ve anlamsız olan ırk veya soy üzerinde duralım.

Aile sınıflamasını her üç kitabın da birbirinden farklı yaptıklarını görüyoruz.

Selman Erdem aileyi şöyle sınıflandırmıştır:

- Klan ailesi
- Anaerkil Aile
- Ataerkil Aile
- Agnatik Aile
- Modern Aile

Emine Yamanlar,

- Büyüklüklerine göre : Büyük aile, Küçük aile
- Otoriteye göre: Anaerkil, Babaerkil, Ataerkil ve Çekirdek aile şeklinde sınıflandırmıştır.

Atamer Erol-Uğur Eke,

- Büyüklüklerine göre : Geniş aile, Çekirdek aile
- Otoriteye göre: Anaerkil, babaerkil aile şeklinde bir sınıflama yapmıştır.

Kitapların Dili

Ders kitaplarının yazımında kullanılan dilin özellikleri öğrenci için son derece önemlidir. Çünkü kullanılan dil, öğrencinin konuyu öğrenmesini kolaylaştırabileceği gibi zorlaştırabilir de.

Her üç kitabın yazarının sade bir dil kullandıkları söylenebilir. Başka bir söyleyişle kitapların dili, öğrencilerin anlayabileceği düzeydedir. Yabancı kelimeler fazla kullanılmamıştır. Ancak kullanılan terimler kitaptan kitaba farklılıklar göstermektedir. Örneğin Emine Yamanlar **toplumsal**, Selman Erdem **sosyal**, Atamer Erol-Uğur Eke **toplumsal** terimlerini kullanmışlardır.

Emine Yamanlar, terimin Türkçe karşılığını kullanmış fakat yabancı dildeki karşılığını parantez içinde vermiştir. Örneğin içten evlenme(endogami)

Atamer Erol-Uğur Eke terimin yabancı dildeki şeklini kullanıp Türkçe karşılığını parantez içinde vermiştir. Örneğin Endogami(içten evlenme). Bazan bu yazarlar Türkçe kelimenin Farsça ve İngilizce karşılıklarını parantez içinde birlikte vermişlerdir. Örneğin Anaerkil(Maderşahi/Matriarkal) gibi

Kitapların Muhteva Açısından Değerlendirilmesi

Konuların sıralanışı, alt başlıklar ve kullandıkları temel kavramlar açısından, üç kitabın da Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği standartlara uygun oldukları söylenebilir. Ancak kitaplar arasında belirgin farklar bulunduğu gibi, her kitapta önemli sayılabilecek eksiklikler de vardır. Örneğin Selman Erdem, sosyolojinin diğer bilimlerle olan ilişkilerini incelerken siyaset bilimi ile sosyoloji arasındaki ilişkilere yer vermemiştir.

Ayrıca kitaplar, sosyoloji dersinin genel amaçlarının gerçekleştirilmesinde bir araç olan muhteva yönünden eksiktir. Örneğin genel amaçlardan sekizincisi: Türk toplumunun yapısını tanıyabilme, bugünü bilinçli bir şekilde yorumlayabilmedir.

Yine onuncu amaç: Milletler ailesi içinde Türk toplumunun saygın ve onurlu bir yeri olduğu bilincini güçlendirmeyi sağlayacak olan muhtevanın eksik olduğu görülmektedir. Örneğin, Boşanma ve sonuçlarını kavrayabilme. Bununla ilgili davranışlar da şöyle belirtilmiştir.

1. Boşanmanın ne olduğunu açıklama
2. Tarihsel süreçte boşanmanın varlığını örnekleme
3. Medeni kanuna göre boşanma nedenlerini açıklama
4. Boşanmanın eşler üzerindeki etkisini açıklama
5. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini açıklama
6. Boşanmanın toplumsal sonuçlarını açıklama
7. Boşanmayı güçleştiren toplumsal kuralları açıklama

Yukarıda belirtilen amacı davranışlara dönüştürecek olan muhtevanın Selman Erdem'in kitabında yer almadığı görülmektedir.

Eğitim bilimleri açısından sosyoloji ders programının günlük hayatla fazla bir ilgisi bulunmamaktadır. Kitaplar bu yönden eksik kabul edilebilir. Örneğin Milli birliğin sağlanmasının toplumun devamlılığı açısından önemini açıklama. Toplumsal kontrolün toplumsal yapı ve düzen açısından önemini açıklama vb.

Bu tip hedef davranışlar, öğrencilerde bilişsel düzeyde kalmakta, davranışa dönüşmemektedir.

Kitapların Program Geliştirme Açısından Değerlendirilmesi

Yapılan eğitim-öğretim faaliyetleri sonunda amaçların gerçekleşmesi beklenir. Başka bir ifade ile bu amaçların istenilen davranış değişikliğine dönüşmesidir. Bir ders veya kurs yaptığımızda yapılacak ilk iş amaçların belirlenmesidir.

Amaçları genelden özele soyuttan somuta şöyle sınıflandırabiliriz(19)

1. Eğitimin Genel Amaçları
2. Belli Bir Okul tipinin Amaçları
3. Derslerin amaçları
4. Konu veya ünitenin amaçları

Eğitimde amaç analizi yaklaşımı yenidir ve bu yaklaşım öğretmenleri, ders kitabı yazarlarını, öğretmen yetiştiren kurumlarda çalışan öğretim elemanlarını ve çeşitli meslek mensuplarını ilgilendirmektedir. Amaçların analizi ile kalite kontrol amaçlarıdır. Yani mevcut koşullar içinde amaçların ne derece gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılır ve bu devamlı surette değerlendirilir(20)

Amaçların sınıflandırılmasında en alttan başlırsak, bir dersle ilgili bütün konuların amaçları gerçekleşirse bir dersin amaçları gerçekleşmiş olur. Bütün derslerin amaçları gerçekleşirse bir okul tipinin amaçları gerçekleşir. Bütün okulların amaçları gerçekleşirse böylece eğitimin genel amaçları gerçekleşmiş olur.

Eğitimin genel amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol etmek son derece zordur. Ancak bugün ülkemizin ihtiyacı olan insan tipini yetiştiremediğimize göre bu amaçların gerçekleşmediği söylenebilir. Kanımızca mesleğinin gerekli bilgilerine sahip ve toplumun beklediği doğru davranış geliştirebilen yeterli sayıda insanları yetiştirdiğimiz söylenemez. Çünkü gün geçmiyor ki, basın-yayın organlarında yolsuzluk ve bankaların içini boşaltma haberleri yer almasın.

Diğer taraftan İlköğretimden üniversiteye kadar eğitim kuruluşlarına gittiğimizde genellikle çevrenin korunmadığını, sıraların ve duvarların öğrenciler tarafından çirkin biçimde kirletildiğini, yasalara rağmen fakültelerde sınıflarda bile sigara içildiğini ve bunun yöneticiler ve öğretim elemanlarının çoğunluğunca bir problem olarak algılanmadığını görüyoruz. Geriye sadece kafalara teorik bilgilerin yığılması kalmakta ve olumlu davranış değiştirme anlamındaki eğitim, uygulamada fazlaca yer almamaktadır.

Bir konunun amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini, bu amaçların davranışa dönüşmesinden anlayabilir. Bir okul tipinin amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini o okul mezunlarının serbest piyasada istenilen eleman olup olmamalarından anlayabiliriz. Bunu Türkiye gibi hala kamuya memur yetiştiren bir sistemle denetleyebilmek son derece zor olsa gerektir. Bilindiği gibi eğitim fakültelerinden mezun olan öğretmen adayları büyük çoğunlukla Milli Eğitim Bakanlığında görev almakta ve özel okullarda çalışan öğretmenlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bugün için bu konuda bir şey söylemek zor olsa gerektir.

Soz konusu kitapların İse II ve III Sınıf öğrencilerinin gelişim ve öğrenme seviyelerine uygun olduğu söylenebilir. Bölgesel farklılıklar dolayısıyla bazı sorunların bulunduğu da bir gerçektir. Örneğin ana dili Türkçe olmayan çocuklar ilköğretime başlarken ana dili Türkçe olanlara göre eğitim-öğretime biraz geriden başlamaktadırlar. Bu açık neredeyse öğrencinin bütün öğrenim hayatı boyunca devam etmektedir.

Öğrencilerin öğrendiklerini hayata geçirebilmeleri açısından program ve kitaplar çok ideal olarak hazırlanmıştır. Ancak bunun günlük hayata yansımaları istediğimiz nitelikte olmasa gerektir.

Kitaplarda iç tutarlılık bulunmaktadır. Bu daha çok ders programından kaynaklanmaktadır. Ancak program ve kitaplarda dış tutarlılık yoktur. Çünkü öğrencilerin daha önceki öğrenim hayatlarında aldıkları sosyal bilgiler dersleri ile vatandaşlık bilgisi derslerinde öğrenciler giriş davranışlarını kazanamamaktadır. Örneğin rant, mikro-ekonomi, devaldasyon, norm, demografi ve buna benzer kavramlarla öğrenciler, ilk defa sosyoloji dersinde karşılaştıkları için bunları anlamakta güçlük çekmektedirler. Çünkü bununla ilgili alt yapıya sahip değildiler.

Kitaplardaki Okuma Parçaları

Her üç kitapta da konuların sonunda Türk sosyologlarının yazdığı makalelere veya yabancı sosyologlardan çeviri metinlere yer verilmiştir. Bütün kitaplardaki okuma parçaları öğrencilerin ilgisini çekecek niteliktedir.

Kitaplardaki Değerlendirme Soruları

Yine her üç kitapta da hazırlık soruları ve konuların sonunda değerlendirme soruları bulunmaktadır. Ancak değerlendirme soruları öğrencilerin düşünmesini ve yorum yapmasını sağlayacak nitelikte olmayıp genellikle bu sorulara ezbere dayalı cevaplar istenmektedir. Öğrenci bunları sınav sırasında ezberler fakat sınavdan çıktıktan sonra aklında bir kelime dahi kalmaz. Oysa gerçek öğrenme, öğrencinin gelecekte karşılaşacağı problemlere çözüm getirebilmesi demektir. Eğer bu yapılmıyorsa o zaman öğrenci o konuyu öğrenmemiş, ezberlemiş demektir.

Kitapların Öğrenci Seviyesine Uygunluğu

Her üç kitabın da, ortaöğretimde sosyoloji dersi alacak öğrencilerinin seviyelerine uygun olduğu söylenebilir. Çünkü kitaplar Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği amaçlara ve davranışlara göre yazılmıştır. Diğer taraftan yazarların liselerde öğretmenlik yapmış olmaları bu konuda diğer bir etken olsa gerektir.

Ancak bir öğrencinin sosyoloji dersini anlayabilmesi için önceden tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi, çevre-insan, insan ilişkileri vb. dersleri almış ve bunları özümsemiş olması gerekmektedir. Bunun pek mümkün olmadığı bu alanda öğretmenlik yapan kişilerce kolayca görülebilmektedir. Onun için öğrencilerdeki alt yapı yetersizlikleri sosyal olgular, olaylar hakkındaki bilgilerin eksikliği, diğer taraftan en azından bazı bölgelerimiz için öğrencilerin bilgilerini ve düşüncelerini ifade etmedeki güçlükleri, bu dersin işlenişinde bazı sorunlara yol açmaktadır.

Kitapların Kaynakları

Atamer Erol-Uğur Eke, kitaplarını yazarken, Prof. Amiran Kurtkan, Prof. Kadir Cangızbay, Prof. Erkal, Prof. Erol Güngör, Prof. Mübeccel Kıray, Prof. Şerif Mardin, Prof. Barlas Tolun, Doç. Dr. Nurettin Topçu ve Prof. Max Weber gibi bilim adamı ve araştırmacıların eserlerinden yararlanmıştır.

Selman Erdem de kitabının sonunda geniş bir kaynakça kısmı ayırmıştır. Daha çok yabancı kaynaklardan yararlandığı görülmektedir. Emine Yamanlar'ın kaynakçası diğer iki kitaba göre sınırlıdır.

Her üç kitabın da eksik olarak kabul edilebilecek önemli bir tarafları ise sosyolojik araştırmalara yer vermeyip tamamen kuramsal bilgileri içermeleridir.

Sonuç ve Öneriler

Emine Yamanlar ve Selman Erdem'in kitaplarının kapak düzenleri sosyoloji ile ilgili herhangi bir şey çağrıştırmamaktadır. Buna karşılık, Atamer Erol-Uğur Eke'nin kitabı, kapak düzeni açısından öteki iki kitaba göre olumlu sayılabilir.

Yine Selman Erdem ve Atamer Erol-Uğur Eke'nin kitapları yazı karakteri ve satır aralıkları açısından Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği ölçütlere uygunken, Emine Yamanlar'ın kitabının yazı karakteri küçük ve satır aralıkları daha sıktır. Bu durum öğrencileri sıkıp dersten soğutabilir.

Her üç kitabın dili, lise seviyesindeki öğrencilerin konuları anlayabilecekleri düzeydedir. Bu, kitapların olumlu yönlerinden birisidir.

Atamer Erol-Uğur Eke kitaplarında, gerek ekonomi ve sosyoloji disiplinlerinde yer almayan **asalak ekonomi** gibi bir kavramı kullanmışlardır. Bu ise bir kavram kargaşasına yol açabilir.

Selman Erdem'in kitabında **socius** kelimesinin sözlük anlamı toplum olarak verilmiştir. Oysa Latince olan bu kelimenin sözlük anlamı **dost** ve **arkadaş** anlamına gelmektedir. Teknik bir terim olarak socius'tan toplum kastedilmektedir.

Emine Yamanlar milleti oluşturan faktörlerden **dile** yer vermemesi büyük bir eksikliktir. Çünkü milleti oluşturan temel faktörlerden birisi dildir. Örneğin A.B.D'de çeşitli milletlerden ve çeşitli kökenlerden gelen insanların birleşip bütünleşerek bir millet haline gelmelerinde en başta gelen faktörlerden birisi İngiliz dilidir.

Yine milleti oluşturan faktörlerden Selman Erdem **ırk birliğine**, Emine Yamanlar ise **soy birliğine** yer vermiştir. Bu ikisi de ülkemizdeki sosyal gerçeklere aykırıdır. Bir taraftan insanların hangi ırktan veya soydan geldiğine kim ve nasıl karar verecektir? Diğer taraftan Anadolu'da çok çeşitli soydan gelen insanlar Türk dili ve din sayesinde birleşmiş ve Türk toplumunu meydana getirmişlerdir. Onun için bu kavramların ders kitaplarından çıkarılmasının doğru olacağını düşünüyorum.

Her üç kitap da, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından konular standartlara uygun kabul edilebilirler. Çünkü belirlenen üniteler, konular, ana başlık ve alt başlıklar Milli Eğitim Bakanlığı'nın öngördüğünün aynısı olduğu gibi, kitaplarda, öğrencilere verilmesi gereken temel kavramlara yer vermişlerdir. Ancak yazarların, öğretim programına sadık kalmak amacıyla, konuları çok kapsamlı tuttıkları görülmektedir. Bu durum, öğrencilerde bıkkınlık yaratarak onların sosyoloji dersinden soğumalarına ve dolayısıyla sosyoloji konularına olan ilgilerinin azalmasına yol açabilir.

Ayrıca üniversiteye hazırlık sebebi ile öğrenciler zaten isteseler de bu dersi ciddiye alamamaktadırlar. Çünkü son iki yılda yapılan üniversiteye giriş sınavlarında sosyolojiden tek soru bile sorulmamıştır. Bu durumda öğrenciler sadece sınıf geçmek için bu dersle ilgileneceklerdir.

Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde, Sosyoloji Dersi Öğretim Programının, okullarda bir yılda üç saat uygulanmak üzere hazırlandığı belirtilmektedir. Ancak uygulama bu yönde olmayıp bu ders, haftada 2 saat okutulmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi öğrencilerin genellikle giriş davranışlarına sahip olmamaları, onların bu dersi kavramalarını zorlaştırmaktadır. Bu yüzden sosyoloji dersi 2 ders yılına bölünerek kitaplar buna göre hazırlanmalıdır. Birinci kitap daha çok kuramsal nitelikte olmalı, ikinci kitapta araştırma ve makale örneklerine yer verilerek konular daha somut hale getirilmelidir. Böylece öğrencilerin konuları daha iyi anlamaları sağlanabilir.

Bundan başka şu andaki bir yıllık program içinde Türk sosyolojisine yeterince yer ayrılmadığı görülmektedir. Öğrencilerin Türk sosyologlarının düşüncelerini iyi anlayabilmeleri için ders kitaplarına ayrı bir bölüm ilave edilmelidir.

Bu üç kitapta da toplumsal yapı konusu işlenmesine rağmen Türk toplumsal yapısını öğrenciye kavratacak bilgiler ve örneklere yeterince yer verilmemiştir. Bu konu için öğretim programına ayrı bir ünite eklenmelidir.